

Imperiet i backspeglin

Det brittiska imperiets framväxt skärskådas i respektlösa reportage, något Anders Björnsson gillar.

I en av Hemingways sista böcker, *Över floden, in bland träden*, lanserad som gubbsjuk och allmänt sentimental, beger sig förre brigadgeneralen överste Cantwell från Trieste, där han tjänstgör vid de amerikanska ockupationsstrupperna, till Venedig för att dö.

Krigshistoria

Tom Pocock
Battle for Empire.
The very first world war 1756-63
Michael O'Mara Books, 1998

Andra världskriget har just upphört; Cantwell är bitter och utbränd, dessutom degraderad. Innan han dörrer hinna i alla fall skjuta ändrar i lagunen och gå några kroggrunder med sin älskare, ett väp på några och tjugo, fast av ädel börd.

På Harry's bar beställer översten några Montgomery – osäkert hur många – innan de traskar vidare i höstregnet mot nästa dystra vattenhål. En Montgomery visar sig vara en torr martini gjord på en del vermouth och fjorton delar gin, uppkallad efter den brittiske fältmarskalken som, enligt Cantwell, aldrig levererade batalj om han inte hade ett överläge i manskap fjorton mot ett. Tumregeln i kriget mot Hitler var annars fyra mot ett. Med sådana som Monty hade det aldrig gått.

När det gick för engelsmännen var det inte storleken, mängden som räknades. De litade inte på styrka utan på uthållighet, eftersom de inte hade råd med snabba avgöranden tvangs de tänka långsiktigt.

Världsmakt på hundra år

England etablerade sig som världsmakt på drygt hundra år – från den aorika revolutionen 1688, när de inrikes striderna bilades efter inbördeskrig och kungamord, fram till 1814, när Wienkongressen skapade ett tillstånd av väpnad fred efter Napoleonkrigens turbulens. Under denna period var fransmännen rivalerna. Örikets utgångsläge var inte det bästa: Utmattat av blodiga regimväxlingar och *brain drain* västerut, folkmängden en fjärdedel av Frankrikes, administrationen utvecklad, den statliga skattebasen för svag för att bära upp en offensiv krigsmakt.

Kolonisationen av Nordamerika byggde på enskilda initiativ och på den indiska halvön skapade

Brittisk upplösning. 1914 var början till det brittiska imperiets slut. Imperiet hade sedan länge varit en börda, snarare än en tillgång. Av tyskarna tagen brittisk ställning vid Ypres under första världskriget.

Foto: PRESSENS BILD

Ostasiatiska Kompaniet väldiga förmögenheter som kunde finansiera såväl befästa stödjepunkter som militär trupp. Engelsmännen var inte ensamma om att skaffa sig kontroll, men kontrollen gällde till en början handelsvägar och fardelar, inte territorier och hela vatten. Drömmen om imperiet försköt intressefokus. Och det var i köpmännens Bombay, Calcutta och Madras som den drömmen föddes.

De litade inte på styrka utan på uthållighet, eftersom de inte hade råd med snabba avgöranden tvangs de tänka långsiktigt.

Den drömmen var drivkraften i sju-årskriget 1756-63, där Frankrike utgjorde huvudmotståndaren. De viktigaste striderna utkämpades utanför Europa och gällde inte primärt makten över kontinenten (som under 30-åriga kriget och Napoleonkrigen) utan världsherraväldet. Konfrontationen fick, liksom 1900-talets båda världskrig, fundamentala följder för det engelska samhällets inre dynamik, även om effekterna blev synnerligen olika.

1945 var imperiet räddningslöst förlorat, moderlandet skuldsatt upp över örönen, främst till USA, och välfärdsstaten i antågande. 1763, när kraftmätningen slutat med brittisk seger, hade krigets kostnader ökat statsmaktens omfång och förmåga att dra in skatter (även om officerare och manskap alljämt försörjdes med hjälp av det krigsbyte de kom över och fördelade efter rang och position), men den bommull som kom från Karibien och

Indiska halvön slog ut den inhemska hantverksproduktionen av tyger och kläder och fabriksystemet gjorde de fattiga fattigare utan att statsintresset kände sig det minsta berört. Tvärtom. Enligt merkantilistisk doktrin var det för många välmående som tärde på den gemensamma kakan, en nations rikedom.

En serie krigsreportage

Tom Pococks bok *Battle for Empire* är egentligen en serie retrospektiva krigsreportage från detta första riktigt imperialistiska krig. Han befinner sig hela tiden bakom de engelska stridslinjerna, om det så gäller general Wolfes dödsföraktande inringning av Quebec, det franska huvudfästet i Nordamerika, eller överste Clives och amiral Watsons återtagande av Calcutta och Bengalen från fransmännen. Pocock betonar överraskningsmomentet, det flexibla och fintiga i landstigningar och stormningar, de hänsynslösa insatserna av införd soldatesk, den smutt dumdristiga väntan som belönar utmattningen framför tapperheten.

Sjukdomar och vattenbrist

Engelsmännen kunde inte slösa med det de hade. Visserligen befann de sig i allians med Preussen, som ingen flotta hade, och Portugal, vars huvudsakliga uppgift var ett bråk med Spanien om av dynastiska skäl – bourbonerna – tog parti för Frankrike, men den största fienden var sjukdomar, dåligt eller inget vatten och allmän näringsbrist bland de matrosor och meniga som skulle göra jobbet. Ibland blev nästan inget jobb utfört.

När de brittiska styrkorna packade i mitten av augusti 1763 efter två månaders belägring av Havanna och sedan spanjorernas kapitulerat, återstod av 14 000 man endast 3 000 i stridsdugligt skick. Pocock sammanfattar:

Under den nio veckor långa kampanjen hade marinen förlorat 86 stupade och armén 305, med ungefär lika många döda eller döende i skador och cirka 100 saknade eller deserterade. Resterande 10 000 bestod antingen av sjuka, eller av döda i tropiska eller andra sjukdomar, utmattning till följd av värme, dysenteri, malaria men till största delen i gula febern.

Det är inget vackert facit. När freden slöts mellan stormakterna, lämnade London helt sonika tillbaka Havanna och Kuba, liksom även Manilla varifrån segerbulletinerna inflöt först när traktaterna signerats. Det viktigaste för premiärminister Pitt och hans aktivistiska parti var ändå uppnått: Den statsrättsliga dominansen av Nordamerikas östkust, från det nuvarande Floridas nordspets upp till St: Lawrence-flodens mynning, och de franska bosätternas degradering till i praktiken brittiska undersåtar, liksom upplösningen av den indiska fursteautonomi som hade vilat på maktbalansen mellan England och Frankrike.

I Nordamerika kunde engelsmännen skattlägga råvaruhandeln och den vägen bygga upp en marin hegemoni – tills fransmännen sökte revansch i koloniernas frigörelse. I Indien blev kompaniöversten Clive fabulöst risk och raskt baroniserad men började röka opium när avundsmännen inledde en undersökning. Han tog livet av sig, ett jagat offer för sin framgång.

Pitt den yngre tog emot landsflyktiga aristokrater under franska revolutionen, och Bonaparte sände marskalk Bernadotte som ockupationsmaktens förlängda arm till Hannover där engelsmännens kung var furste i sin egen frånvaro.

Kallt krig 1814

År 1814 inträdde ett kallt krig som byggde på att stormakterna höll sams mot folk som trilskades, i när och fjärran. I Asien efterträdde fransmännen av Ryssland som britternas motspelare. Afrika öppnade sig som 1800-talets okända kontinent för vita män av många raser. 1876, när Disraeli utropade drottning Viktoria till kejsarinna av Indien, hade Storbritannien passerat kulmen av sin makt – vissa ackvisitioner återstod, men bördan att upprätthålla imperiet undergrävde raskt självaktningen. 1914 blev den vedervärdiga början till ett snöpligt slut. Vid det laget hade den engelska kungadynastin släppt sitt tyska familjenamn. Tjugofem år senare hoppades indiern på Hitler.

Man kan förstärkt att förre brigadgeneralen Cantwell svepte ett försvärligt antal Montgomerier innan han spydde åt alltsammans, la sig ner i jeepen som skulle ta honom tillbaka till Trieste och dog.

ANDERS BJÖRNSSON

Infryst i förnöjsamhet

Ulf Jönsson undrar över statsreligionens nya former.

Herr Moro var en kylskåpstekniker som 1923 lät frysa in sig i ett isblock, enligt förordet för att visa på ett sätt att förvara övertalig arbetskraft. Han fick 1992 låna sitt namn till en antologi om livets mening, utgiven till skolungdomens frömma av Stockholms läns landsting.

Kulturantologi

Lyckad nedfrysning av herr Moro
Red: Roy Andersson, Kalle Boman, István Borbás
Ordfront, 1997

Boken blev kul bland tonåringarna och kommer nu i nytgåva. Anslaget är mildt humanistiskt, mycket etik blir det. "Ansiktet är utsatt, hotat, som om det inbjöd till våldshandling. Samtidigt är det ansiktet som förbjuder oss att döda." En fransk filosof, Lévinas. Foton av ansikten hos människor som är på väg att dö eller redan är döda, jag minns att man tittade på såna med skräckblandad förtjusning.

Plåga med moral

Nietzsche serveras med ett avsnitt om att det förr var kul att plåga människor och att det gått utför med världen sedan prästerna brett ut sig, sedan får Victor Svanberg säga honom. Men Nietzsche menar ju att det fortfarande är kul att plåga människor, bara att sånt nuförtiden måste njutas under ständigt moraliserande, som med häxbränningarna och Gullkriget.

Människor är *oersättliga*, påstår Peter Kemp. Forsök få personalerna på Stockholms läns landsting att gå med på det. Simone Weil får fundera över en av de oersättliga, Hitler. Han gjorde rätt i att hungra efter storhet". Det gäller därför att definiera om vad storhet är, så att inte några andra rotlösa unga män slår in på samma väg. Det verkar vettigt men ack så abstrakt. Ser man sig om i världen är det den gamla vanliga storheten som är i farten.

Likafullt Bergspredikan och Sartre: "Ingenting kan vara gott för en själv utan att vara det för alla andra." Skolungarna ska tydligt frysa in i kristlig förnöjsamhet.

Väld och sex

Att boken gick hem tror jag inte bara beror på det pubertala anslaget, livets mening och sånt. En del sex är med och foton på lättklädda unga tjejer. Freud slår ett slag för att barn är sexuella varelser och menar att de vuxna blandat ihop fortplantning och sexualitet. Sen finns ett utdrag ur Alina Reyes *Slaktaren* som är rätt saftigt. En stor kraftig gubbe sätter på en studentska så det stänker om det.

Den boken har jag läst. Men Roy Andersson har klippt bort fortsättningen där studentskan får sig en omgång i baken.

ULF JÖNSSON

Citatet

Oavsett kvalitet måste den konstnärliga yttrandefrihetens ramar hållas vida. Annars får vi en nyviktorianism, en bigott dubbelmoral och en ställföreträdande moralism som den art som vuxit fram i USA, där grova brott begås på gatan utan att någon ingriper samtidigt som medelklassen rusar omkring och förbjuder bilder av det som alla sett och vet.

– Ingela Lind
i Dagens Nyheter 8/6